

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ

ENSURING THE PRINCIPLE OF ACCESS TO JUSTICE IN THE INFORMATION AGE

Яновицька А.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ

Забезпечення доступності правосуддя є одним із пріоритетів у визначених Україною напрямах розвитку демократії. Даний принцип є багатограним і охоплює як очевидну фізичну доступність судових установ для відвідування, так і можливість для кожної особи вчиняти усю сукупність необхідних процесуальних дій для захисту своїх законних прав та інтересів.

У статті звертається увага, що нові виклики для належного забезпечення даного принципу постали у XXI столітті, коли інформаційні технології все інтенсивніше почали проникати у всі сфери суспільних відносин, на тому чи іншому рівні, у всіх країнах світу. Досвід запровадження нових технологій у судочинство країн є різним, але він має єдину узагальнену мету – полегшити роботу судового апарату та покращити взаємодію із суб'єктами процесуальних відносин. З цією ж метою в Україні уже декілька років проводиться реформування законодавства, яким уже закріплено фіксування судових засідань за допомогою технічних засобів; можливість подання електронних доказів; застосування відеоконференцій; впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та її підсистем тощо.

Водночас, стає очевидним факт, що ефективність застосування інформаційних технологій з метою забезпечення доступності правосуддя залежить від ситуації в державі і рівня цифрової грамотності населення. Запровадження цифрових новацій у роботу органів державної влади демонструвало деяку ефективність, а, особливо, у період карантинних обмежень, зумовлених поширенням коронавірусу.

Разом з тим, у період воєнного стану, наслідки ведення бойових дій на окремих територіях України та наслідки військової агресії на всій території – показали всю складність і ризики застосування цифрових технологій. Більше того, забезпечення принципу доступності правосуддя, у всіх його аспектах, також виявляється непростим. Автор сподівається, що весь накопичений державою досвід щодо використання нових інформаційних технологій, у майбутньому сприятиме подальшому швидкому розвитку осучасненої взаємодії органів судової влади та громадян. А представлена публікація буде джерелом для подальших наукових дискусій та напрацювань у даній сфері.

Ключові слова: доступність правосуддя, інформаційна епоха, суди України, цифрові технології, електронне судочинство.

Ensuring access to justice is one of the priorities in the directions of democracy development determined by Ukraine. This principle is multifaceted and covers both the obvious physical accessibility of judicial institutions for visiting, and the opportunity for each person to take the entire set of necessary procedural actions to protect their legal rights and interests.

The article draws attention to the fact that new challenges for the proper provision of this principle appeared in the 21st century, when information technologies increasingly began to penetrate all spheres of social relations, at one level or another, in all countries of the world. The experience of introducing new technologies into the judiciary of countries is different, but it has a single general purpose – to facilitate the work of the judicial apparatus and improve interaction with the subjects of procedural relations. For the same purpose, Ukraine has been reforming the legislation for several years, which has already established the recording of court sessions by technical means; the possibility of submitting electronic evidence; use of video conferences; implementation of the Unified judicial information and telecommunication system and its subsystems, etc.

At the same time, the fact becomes obvious that the effectiveness of the use of information technologies in order to ensure the availability of justice depends on the situation in the state and the level of digital literacy of the population. The introduction of digital innovations into the work of state authorities demonstrated some effectiveness, especially during the period of quarantine restrictions caused by the spread of the coronavirus.

At the same time, during the period of martial law, the consequences of combating in certain territories of Ukraine and the consequences of military aggression throughout the territory demonstrated all the complexity and risks of using digital technologies. Moreover, ensuring the principle of access to justice, in all its aspects, is also not easy. The author hopes that all the experience accumulated by the state in the use of new information technologies will contribute to the further rapid development of modernized interaction between judicial authorities and citizens in the future. And the presented publication will be a source for further scientific discussions and researches in this field.

Key words: access to justice, information age, courts of Ukraine, digital technologies, electronic justice.

Поняття «інформаційної епохи» запропонував відомий соціолог М. Кастельс. Розкриваючи сутність цього феномену, дослідник звертає увагу на проникнення інформаційних технологій у глобальну економіку, політику, бізнес, спонукавши до створення так званих «мережових підприємств»; у сферу працевлаштування; у культуру, створивши «віртуальну реальність» та «нескінченний час». У підсумку, інформаційна епоха створила «мережеве суспільство», яке залежне від інформаційних технологій [1, с. 152-160].

Звісно, розвиток інформаційних технологій у XXI столітті має глобальний масштаб, однак він нерівномірний і кожна держава, зважаючи на різні фактори, має власний показник його рівня.

За останні кілька років технічна спільнота України здобула світове визнання та довіру іноземних інвесторів. Сектор ІТ-послуг надав значні внески у економіку країни як 3-й за величиною експортер послуг. У 2020 році Україна потрапила до 30 кращих стартап-екосистем світу, підскачавши на дві позиції в рейтингу StartupBlink. Також Україна є другою в Східній Європі за кількістю розробників програмного забезпечення [2, с. 12, 31]. Застосування

новітніх технологій вплинуло на багато сфер, у тому числі й на систему судочинства.

1 грудня 2018 року в газеті «Голос України» та на офіційному вебпорталі «Судова влада України» Державна судова адміністрація України оголосила про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [3]. ЄСІТС побудовано на основі хмарних технологій, що забезпечують опрацювання та зберігання даних віддалено та надають доступ користувачам Інтернету до програмного забезпечення та обчислювальних ресурсів. Спеціальне програмне забезпечення розроблено також для проведення судових засідань поза судами [4, с. 143].

5 жовтня 2021 року почали офіційно функціонувати три підсистеми (модулі) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи – «Електронний кабінет», «Електронний суд», підсистема відеоконференцз'язку [5].

Задовго до цих подій, як зазначає І. Ізарова, в Україні першими етапами запровадження технічних новацій в цивільний процес – можна вважати законодавче закріплення фіксування цивільного процесу за допомогою технічних засобів (ст. 247 ЦПК України). Станом на 2012 рік,

повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу, за даними судової статистики, здійснювалось у 66,9% справах від загальної кількості розглянутих із ухваленням рішення. Наступним кроком із запровадження технічних новацій в процес, науковець пропонує визнати закріплення відеоконференції як спеціального режиму проведення судового засідання. Цей механізм, запроваджений ще Законом № 5041-VI від 04 липня 2012 року про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції (ст. 212 ЦПК України), слід визнати доцільною та ефективною новелою чинного законодавства [6, с. 45].

Однак, на відміну від України, як підкреслює Р. Ханік-Посполітак, електронне правосуддя в Європі уже було достатньо поширеним та широко застосовуваним, оскільки це сприяє реалізації принципу доступності правосуддя через спрощення роботи усіх суб'єктів судочинства, пришвидшення строків розгляду спору та усунення транскордонних бар'єрів в межах держав-членів при здійсненні судочинства. Основні стандарти щодо електронного правосуддя в Європі були передбачені вже у наступних документах: Рекомендаціях (95) 11 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам стосовно відбору, оброблення, подання та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах; Рекомендаціях (2001) 3 Комітету міністрів ради Європи державам-членам щодо надання судових та інших юридичних послуг громадянам з використанням новітніх технологій; Рекомендаціях (2003) 15 Комітету міністрів ради Європи державам-членам про архівування електронних документів у правовій сфері та ін. [7, с. 52-53].

Влучною є теза Л. Ніколенко, що майбутнє судового процесу за інформаційними технологіями, «спрямованими на реалізацію та дотримання встановлених принципів та стандартів, у тому числі принципу доступності до правосуддя». Хоча звісно, існують певні проблемні моменти, а саме: високий ризик втрати важливої інформації; відсутність повного технічного оснащення судів; забезпечення взаємозв'язку та уніфікації електронного документообігу суду з іншими електронними державними системами тощо [8, с. 340-341]. У науковій літературі також звертається увага на недосконалість надання технічної підтримки електронного судочинства, коли технічне забезпечення судів і обслуговування учасників процесів покладено на одного відповідального суб'єкта. Крім цього, необхідне підвищення рівня культури роботи з електронними засобами працівників судів, введення в судову систему електронного діловодства [4, с. 145].

Досвід інших держав у застосуванні нових технологій у судочинстві також різниться. Італійський досвід роботи з системою електронного суду актуалізує питання про побудову структури системи, яка має бути зручною та зрозумілою для користувачів. Аналізуючи цей досвід, О. Погребняк звертає увагу, що за роботи електронної системи подачі документів через точки доступу, виникає сумнів щодо можливості кожної особи звернутись до суду. Лише адвокати, які обладнали відповідно до вимог своєї офіси, зможуть подавати документи [9, с. 123]. В останні роки значної популярності в європейських країнах набуває концепція т.н. телематичного (електронного) процесу, який шляхом поєднання інформаційно-комунікаційних технологій та процесуальної діяльності передбачає автоматизацію інформаційних потоків та документообігу між особами та судовими установами. Також на сьогоднішній день Китай є країною, що найбільш динамічно розвивається, і світовим лідером у сфері розробки та використання інформаційно-комунікаційних технологій. Ключовою складовою судової реформи у цій країні стала концепція «розумних судів» («smart courts»), як характеризуються значним рівнем високоінтелектуальної експлуатації та управління через використання широкого спектру

технологій, таких як інтернет, хмарні сховища, великі дані тощо. Детально аналізуючи досвід країн сходу, І. Черповицька звернула увагу на використання в судових установах Китаю та залах судових засідань провідників-роботів, які надають юридичні консультації та інші супутні послуги. Так, роботи допомагають відвідувачам ознайомлюватися з судом, супроводжують до відповідних відділів для подачі позовів або сплати судових зборів, «консультують» щодо судових процедур, розглядають запити на інформацію у конкретному провадженні в реальному часі. Дослідниця також не оминула увагою Індію: профільні фахівці відзначають, що, незважаючи на відсутність великих ІТ-компаній в межах національної юрисдикції, ця країна стоїть на порозі прориву у сфері інформаційних технологій, оскільки в ній доволі впливові настрої щодо суверенізації та, ширше, суверенності держави [10, с. 22, 23].

Разом з тим у контексті України, враховуючи очевидну проблематику, Ю Навроцька та О. Угриновська, вказують на те, що «вдавання до крайнощів» при запровадженні «комп'ютеризації» судочинства, можна дійти й до порушення принципу доступності правосуддя. «Адже ми свідомі того, що наша держава ще не досягла того рівня розвитку, коли абсолютно кожний громадянин має доступ до інтернет-ресурсів та навички їх використання» [11, с. 131]. Звісно, тут варто погодитись із необхідністю дотримання певного балансу.

В межах закріпленого права на справедливий суд, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України [12]. До слова, Конституція України безпосередньо не передбачає принципу «доступності правосуддя», однак він випливає із гарантій для кожної особи на звернення до суду [13, с. 160]. Якраз чинні процесуальні кодекси містять норми, які у більшості дозволяють суб'єктам процесуальних відносин використати ті інструменти, які доступні саме для них.

Так, Цивільний процесуальний кодекс України (стаття 8) [14], Господарський процесуальний кодекс України (стаття 9) [15], Кодекс адміністративного судочинства України (стаття 11) [16] забезпечують відкритість інформації щодо справи. Це, до прикладу означає, що інформація про розгляд конкретної справи оприлюднюється на офіційному веб-порталі судової влади України. Водночас, особа має право на отримання безпосередньо в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи.

В Україні останніми роками відбулось багато подій, які вплинули на сприйняття суспільством цифрових технологій і можливостей. Міністр цифрової трансформації України узагальнив це так: «... ми займалися розбудовою цифрової держави ... Наш головний здобуток – Дія, один із найкращих державних застосунків у світі. Понад 17,4 мільйонів українців користуються ним зараз... Якщо треба щось миттєво підписати – маємо унікальний Дія. Підпис... Ним вже користується 8 мільйонів українців... Пандемія коронавірусу підштовхнула нас до «Підтримки... Також Україна отримала унікальний досвід використання технологій під час повномасштабної війни... знаходимо нові рішення для роботи важливих об'єктів за допомогою технології Starlink» [17].

Водночас на разі, за умов дії правового режиму воєнного стану, слід погодитись із висновком М. Смокович, що територію України умовно можна поділити на територіальні зони, де: а) ведуться активні бойові дії або велися такі дії; б) триває тимчасова чи стійка окупація українських територій; в) є необхідні матеріальні умови та фізичні можливості для роботи суду (приміщення, комп'ютерна техніка, електрика, інтернет та ін.), або таких умов і можливостей немає і т.д. [18, с. 452-453]. З однієї сторони, за дії конституційної заборони делегу-

вання повноважень суду іншим органам чи особам, якщо робота суду припинена у зв'язку із військовими діями чи іншими надзвичайними обставинами, – визначається інший суд, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено. Однак, з іншої сторони, доступність до суду для громадян може виявитись обмеженою, у зв'язку із загрозою їх життю чи безпеці під час пересування або навіть просто через віддаленість його розташування.

Важливими тут є рішення Верховного Суду щодо особливостей здійснення правосуддя на території, на якій введено воєнний стан. Надано можливість учасникам судових процесів подати заяву про відкладення розгляду справ у зв'язку з воєнними діями та/або про розгляд справ у режимі відеоконференції за допомогою будь-яких технічних засобів, зокрема й власних [19].

У самому Верховному Суді, поряд із звичним прийомом кореспонденції, у разі технічної можливості, приймання документів може здійснюватися з використанням підсистеми «Електронний суд» або ж в електронному вигляді на електронні адреси Верховного Суду [20]. Очевидно, що за наявних обставин, вести мову про оцінку прогресу у застосуванні інформаційних технологій у судочинстві на разі недоречно. Водночас, обставини, за яких в останні декілька років працює система судів України, спонукають до впровадження сучасних методів комунікації і способів обробки інформації. Ці ж обставини впливають на зміни рівня цифрової грамотності населення і, що не менш важливо, на бажання його підвищити. У своїй сукупності такі тенденції, мабуть, сприятимуть зменшенню проблем, пов'язаних із доступністю правосуддя, оскільки у використанні новітніх технологій зацікавлена тепер не лише держава, але й громадяни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Media Studies: A Reader / S. Thornham, C. Bassett, P. Marris. NYU Press, 2009. 894p.
2. Ukraine: the Home of Great Devs: 2021 Tech Market Report. Beetroot. Ebook. 2021. 82p.
3. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Вища рада правосуддя; Рішення від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (дата звернення: 02.12.2022)
4. Олійничук О., Олійничук Р., Колесніков А. Електронне правосуддя як елемент сучасної системи судочинства. *Актуальні проблеми правознавства*. № 3 (27). 2021. С. 141-147.
5. Оголошення Вищої ради правосуддя від 4 вересня 2021 р. *Газета «Голос України»*. № 168 (7668). 2021.
6. Ізарова І. О. Перспективи запровадження електронного правосуддя в цивільному судочинстві в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 24. Том 2. 2014. С. 44-47.
7. Ханік-Посполітак Р. Ю. Електронне правосуддя: сучасні європейські стандарти в цивільному судочинстві України. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства*: збірник матеріалів міжнародної наукової конференції. 2017. С. 52-55.
8. Ніколенко Л. М. Електронне правосуддя як спосіб підвищення ефективності судового розгляду. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Випуск 71. 2022. С. 338-341.
9. Погребняк О. С. Особливості запровадження електронного суду у цивільному судочинстві України. *Порівняльно-аналітичне право*. № 3. 2018. С. 122-124.
10. Черповицька І. Ю. Сучасний зарубіжний досвід упровадження інформаційно-комунікативних технологій як засіб оптимізації комунікації громадянського суспільства і судової влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. № 56. 2022. С. 20-26.
11. Навроцька Ю., Угриновська О. Тенденції електронізації цивільного судочинства України. *Право України*. 2017. № 8. С. 130-138.
12. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 02.12.2022)
13. Яновицька А. В. Принципи господарського судочинства у новій редакції Господарського процесуального кодексу України. *Eurasian Academic Research Journal*. 2018. №1 (19). С. 156-165.
14. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6090> (дата звернення: 02.12.2022)
15. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n1563> (дата звернення: 02.12.2022)
16. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9613> (дата звернення: 02.12.2022)
17. Федоров М. Цифровізація України: до, під час та після повномасштабної війни. *Колонки. «Українська правда»*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/27/7348844/> (дата звернення: 02.12.2022)
18. Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Випуск 70. 2022. С. 450-455.
19. Особливості здійснення правосуддя на території, на якій введено воєнний стан. *Веб-портал: Верховний Суд. Судова влада України*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1261727/> (дата звернення: 02.12.2022)
20. Порядок прийому документів. *Веб-портал: Верховний Суд. Судова влада України*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/pog_priyom/ (дата звернення: 02.12.2022)